

УДК 94(477.46)»1860/1920:664.121
DOI: 10.31651/2413-8142-2022-27-Kuznets

Tetiana Kuznets

*Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History of Ukraine,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>
e-mail: tetiana.kuznets@gmail.com*

Bibliographic Description of the Article: Kuznets, T. (2022) A beet industry on Uman district lands in the late 19th – early 20th centuries according to newly discovered sources. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 27, 25-30. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Kuznets

A BEET INDUSTRY ON UMAN DISTRICT LANDS IN THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES ACCORDING TO NEWLY DISCOVERED SOURCES

Abstract. Purpose. The aim is to show the problems of a beet industry on the basis of discovered publications about this agricultural branch in Uman district of Kyiv province in the newspapers “Kievskoe slovo” and “Kievljanin”.

The scientific novelty of the article lies in the fact that the identified and systematized newspaper publications of the specified topic form a new idea about the factors influencing the state of this branch of agricultural production. The determining factor was not market demand, as it is traditionally believed, but reasons of an objective nature.

Conclusions. The systematization of fourteen publications from the newspapers “Kievskoe slovo” and “Kievljanin” for 1894 – 1915 about a beet industry in Uman district made it possible to show a wave-like character of interest of landowners and landholders in sugar beet growing. This technical culture was the raw material for a sugar industry, which was constantly developing in the second half of the 19th – early 20th centuries by means of manufacturing products for export. A growing need for sugar beets predetermined high prices and profits for their cultivation. However, a beet growing process was extremely challenging. There were the following problems: high price for imported seeds, a lack of labor force for the cultivation of beet plantations, pests of beet crops, the dependence on weather conditions for growing and harvesting processes. In the early 20th century some attempts were made at solving the issues connected with the provision of own sowing material and the improvement of technical equipment of the raw material processing.

The originality is predetermined by two groups of factors. Firstly, the risks of sugar beet growing have been analyzed. On the material of Uman district the examples of crop and non-crop years have been given. They were determined by weather conditions, the presence of pests of beet crops, the insufficiency of labor force. The use of a microhistorical approach made it possible to illustrate those problems, which were related to this agricultural branch. Secondly, the materials from periodical press, which were discovered and introduced into scientific circulation, complement a source base of regional and agrarian history of Ukraine.

Periodical press as a historical source needs a detailed study. It has a significant potential for singling out the characteristics of well-known features and processes. The newspaper publications beside an informative importance are valuable for the reflection of modern features with evaluations of that time. The interest is arisen by the sources of information and evaluative judgments because they reflected public opinion in a certain time period.

Periodical press of Kyiv province of the second half of the 19th – early 20th centuries requires a complex study which will contribute to the enlargement of a source base of Ukrainian history.

Key words: sugar beet production, sugar industry, sugar factories, newspapers “Kievskoe slovo”, “Kievljanin”, agricultural conditions for growing sugar beets, Uman district, beet plantations, peasantry.

Тетяна Кузнець

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>
e-mail: tetiana.kuznets@gmail.com*

Бібліографічний опис для цитування: Кузнець Т. В. Буряківництво на землях Уманського повіту наприкінці XIX – на початку XX ст. за нововиявленими джерелами. *Український селянин*. 2022. Вип. 27. С. 25-30. doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Kuznets

БУРЯКІВНИЦТВО НА ЗЕМЛЯХ УМАНЬСЬКОГО ПОВІТУ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

Анотація. Мета – систематизуючи виявлені в губернській пресі кінця XIX – поч. XX ст. матеріали про цукробуряківництво в Уманському повіті, показати чинники впливу на його ефективність, що деякою мірою доповнює загальну характеристику і сільського господарства, і цукрової промисловості.

Наукова новизна статті полягає в тому, що виявлені та систематизовані газетні публікації зазначеної тематики формують нове уявлення про чинники впливу на стан цієї галузі сільськогосподарського виробництва. Визначальним чинником був не ринковий попит, як це традиційно вважається, а причини об’єктивного характеру

Висновки. Стан цукробурякового виробництва залежав від погодних умов, від наявності робочої сили, від агротехнічного оснащення, на що не міг вплинути зростаючий попит ринку готової продукції.

Систематизація чотирнадцяти публікацій із газет «Киевское слово» і «Киевлянин» за 1894–1915 рр. про буряковий

промисел в Уманському повіті дала змогу показати хвилеподібний характер інтересу поміщиків і землевласників до вирощування цукрових буряків. Ця технічна культура була сировиною для цукрової промисловості, яка в другій половині XIX – на початку XX століття постійно розвивалася шляхом виготовлення продукції на експорт. Зростаюча потреба в цукрових буряках зумовила високі ціни та прибутки від їх вирощування. Проте процес вирощування буряків був надзвичайно складним. Існували такі проблеми: висока ціна на імпортоване насіння, брак робочої сили для обробки бурякових насаджень, шкідники посівів буряків, залежність вирощування та збирання врожаю від погодних умов. На початку XX століття робилися спроби вирішити питання, пов'язані із забезпеченням власним посівним матеріалом і вдосконаленням технічного оснащення переробки сировини.

Ключові слова: цукробурякове виробництво, цукрова промисловість, цукрові заводи, газети «Киевское слово», «Киевлянин», агрокультурні умови вирощування цукрових буряків, Уманський повіт, бурякові плантації, селянство.

Постановка проблеми. Актуальність звернення до досвіду розвитку сільськогосподарських галузей визначається, щонайменше у двох площинах. Це незгасний інтерес до культури землеробства, політичного й соціально-економічного значення земельних відносин, по-перше. А по-друге, на етапі формування модерної української нації та проведення земельної реформи особливого значення набуває переосмислення знань про потенціал землеробства у різних часових проміжках історичного буття та у різних територіальних межах. Цукробурякове виробництво було важливою галуззю сільського господарства на українських землях здавна, але саме в останній чверті XIX – у перші десятиліття XX ст. воно набуло значного розвитку. Найкращі кліматичні та агрокультурні умови для вирощування цукрових буряків склалися на Правобережжі та Лівобережжі України, де було сконцентровано до 85% виробництва цукру в Російській імперії. «Посівні прощі під цукровими буряками швидко збільшувались. Якщо у 1860-х роках вони становили близько 80 тис. дес., то в 1898 р. вони досягли 350, 1 тис. дес., тобто збільшилися у 4, 3 рази»¹. А це становило 75% площі, зайнятої цукровими буряками по всій імперії². Але загальні показники збільшення площ цукробурякових плантацій ховають за собою цікаві деталі буряківництва як галузі сільського господарства, яка мала періоди піднесення та занепаду. У загальних працях з аграрної історії чи дослідженнях цукровопромислової галузі не знаходять відображення конкретні причини кризових явищ, так як деталізація не вміщується в рамки узагальнюючих праць.

Історіографія аграрної історії України має напрацювання з висвітлення цукробурякового виробництва. Праці Р. Буравченка про цукрову промисловість XIX – поч. XX ст., що були опубліковані в «Українському селянинові» у 2015 р.³ та 2010 р.⁴, складають доволі повне уявлення про урядову політику царату в цукровій галузі та про розвиток цукрової промисловості на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст.

Наведена в них законодавча база, хронологія та статистичні показники цукрової промисловості відображають загальну динаміку її розвитку, що містила періоди піднесення та тимчасового спаду. А так як цукрова промисловість значною мірою залежала від стану сировинної бази – вирощування цукрових буряків, – то стає зрозумілим, що буряківництво як галузь мало періоди піднесення та занепаду. Ці питання теж знайшли відображення в історіографії. Так, у статті В. Галатир висвітлено питання про залучення місцевою владою селянства до подолання кризи в цукровій галузі на Правобережжі у квітні-грудні 1918 р.⁵ Але найяскравішу ілюстрацію розвитку та кризи дає використання мікроісторії, тобто дослідження явища у вузьких територіальних межах.

Метою наукової розвідки є систематизація виявлених в губернських газетах «Киевское слово» (1887–1905 рр.) та «Киевлянин» (1864–1919 рр.) публікацій про цукробуряківництво в Уманському повіті наприкінці XIX – на початку XX ст. задля конкретизації причин піднесення та занепаду галузі.

На середину 1890-х років в Російській імперії діяло 185 цукрових заводів, що виробляли 27,3 млн. пудів цукру. З них на українських землях працювало 153 і вони виробляли 23,9 млн. пудів цукру, що становило 87,6 % від загального виробництва⁶. Така кількість цукрових заводів вимагала розширення площ посівів цукрових буряків. Це могли забезпечити поміщицькі господарства, які володіли великими земельними угіддями. Попит на цукрові буряки стимулював розширення меж плантацій, а окрім того саме ця сільськогосподарська культура була позитивним попередником для посівів пшениці. Тому під цукрові буряки відводили багаті ріллі Київської губернії, у складі якої третє місце за величиною площі серед дванадцяти повітів займав Уманський повіт.

Землевласники Уманського повіту теж збільшували площі під цукрові буряки. На території повіту вже діяв цукровий завод в Іваньці, у 1859–1860 рр. він виробив 6 тис. пудів цукру. У 1899 р.

1 Падалка С., Кириленко І., Вергунов В. *Чорнозем і українська історія: нарис від найдавніших часів до сьогодення*. Київ: Аграрна наука. 2020. С. 148.

2 Ibid. С. 166.

3 Буравченко Р. Урядова політика царату в цукровій галузі (XIX – поч. XX ст.). *Український селянин*. 2005. Вип. 9. С. 111–116.

4 Буравченко Р. Розвиток цукрової промисловості на українських землях в 1861–1914 рр. *Український селянин*. 2010. Вип. 12. С. 154–157.

5 Галатир В. Залучення місцевою владою селянства до подолання кризи в цукровій галузі на Правобережжі у квітні-грудні 1918 р. *Український селянин*. 2015. Вип. 15. С. 41–43.

6 Буравченко Р. Розвиток цукрової промисловості на українських землях в 1861–1914 рр. *Український селянин*. 2010. Вип. 12. С. 156.

завод був технічно реконструйований: джерелом енергії став локомотив на 12 кінських сил. Але на хвилі захоплення вирощуванням цукрових буряків його потужностей було замало і постала необхідність будівництва ще одного цукрового заводу.

У грудні 1894 р. газета «Киевское слово» повідомляла про поширення чуток про будівництво цукрового заводу у північній частині Уманського повіту, на землях поміщика села Кислин, яке розкинулося на обох берегах річки Гірський Тікич за 25 км. північніше Маньківки. Сприятливими умовами для будівництва називалися такі: близькість води, родюча земля, відсутність поблизу цукрових заводів, тісні економічні зв'язки між поміщиками тієї місцевості. Саме на кошти поміщиків планувалося зведення заводу, так як вони планували частину посівних площ відвести під буряківництво, а іншу частину – відвести під пасовища і зайнятися переважно тваринництвом, так як завод даватиме дешевий корм для худоби⁷.

Через три роки, у грудні 1897 р., та сама газета опублікувала кореспонденцію про відкриття влітку 1896 р. Кислинського цукрового заводу при селі Нова Гребля Уманського повіту. Повідомлялося, що раніше пустинна місцевість у зв'язку з будівництвом заводу оживилась, навколишні селяни радіють появі заводу як джерелу заробітків. Завод влаштовано за останнім словом техніки, освітлення його було електричним і потужності великими, що вимагало великої кількості сировини. А 1897 р. буряків посіяли мало і тому завод їх швидко переробив. На наступний рік він запропонував землевласникам вигідні умови, що мало сприяти збільшенню посівних площ⁸.

У 1896 плантатори буряків були незадоволені весняними і літніми дощами, які перешкоджали обробітку полів. В Уманському повіті буряками засіяли великі площі, а робочих рук для їх обробітку не вистачало. Землевласники вдавалися до переманювання працівників хоч незначним, але підвищенням ціни за обробіток (напр., в одній економії – 30 коп. в день, а в іншій – 35 коп.), або вдавалися і до таких приманок. Наприклад: у селах Нова Гребля та Кислин найнятих працівників за околицею села зустрічали з музиками і з музикою вели в поле. В обід була година на відпочинок і в цей час теж грала музика. А вечером на підводах робітників з музикою везли в село. Молодь цілими юрбами наймалась на роботу у таку економію. А ще в одному селі заохочення було таким: хлопцеві, який щодня ходив на роботу, в суботу, окрім заробленої платні, давали пояс, а дівчині – хустку. В іншому селі робітникам на поле привозили гарячу

їжу. А там, де крім платні нічого не давали, робочих рук не вистачало⁹.

Особливо скрутним становище ставало тоді, коли розпочинались жнива і робоча сила була зайнята збором зернових культур. У липні 1900 р. «Киевское слово» писало: «Свекловичные плантации только что еще нуждаются в массе работников для полотна, прорывки, просапки, а тут и жниво захватило. Придется плантаторам гораздо дороже платить, чем до жнива; но по крайней мере есть хоть надежда на прекрасный урожай свеклы»¹⁰. Але надії на гарний врожай не справжувалися, так як наприкінці липня з'явилась гусиць. «Недавно появившаяся гусеница, которая, передвигаясь миллиардами с места на место истребляет в одну ночь несколько десятин свекловицы, приводит в совершенное отчаяние наших хозяев», – писала кийівська губерньська преса¹¹. На початку серпня 1900 р. кореспондент «Киевского слова» з Умані писав: «Наш уезд страдает от нашествия гусеницы. Так, в последнее время она появилась во множестве на экономических полях графа Шувалова при м. Тальном. Насколько было велико нашествие гусеницы, видно из того, что 150 десятин свекловицы в самое короткое время уничтожены»¹².

З початком весняно-польових робіт думки хліборобів концентрувались на прогнозах на майбутній урожай. «Киевское слово» 20 квітня 1902 р. писало: «В прошлом году, по исследованиям в некоторых экономиях нашего района, пропали от морозов яйца, зародыши жуков и гусениц до 50%. В этом же году вследствие теплой зимы пропало всего 2%. Что-то даст этот год»¹³. Робота на бурякових плантаціях поденно все більше приваблювала селян. «Работают дети – собирая жучков. Девушки и хлопцы идут сапать, полоть и копать бураки. А «хозяин» возит свеклу на завод. Многим, у кого этой осенью были лошади, извоз дал чистых до 50-60 руб. за 1½ – 2 месяца»¹⁴.

Видаючи аванси та вигідно купляючи землю, цукрові заводи сприяли збільшенню площ бурякових плантацій. Не дивлячись на трудомісткість буряківництва і на неурожайні 1900 і 1901 рр., площа посівів цієї культури постійно збільшувалася. У травні 1902 р. газета «Киевское слово» повідомляла, що «работы на этих плантациях ведутся уже с месяц: малыши (от 7 до 12-ти лет) собирают жучков, но с малым успехом. Выйдя утром на работу, они снова застают жучков на старых местах. На некоторых плантациях в прошлом году для собирания жучков пускались утки (сотнями), но те пропадали через несколько дней – и теперь уже не прибегают к помощи уток»¹⁵. А жучки і гусиць

7 Уманский уезд (Хозяйственный кризис и надежды на лучшее). *Киевское слово*. 1894. № 2486. С. 3.

8 Из Уманского уезда. *Киевское слово*. 1897. № 3568. С. 4.

9 Работы на свекловичных плантациях. *Киевское слово*. 1897. № 3375. С. 4.

10 Уманский уезд. *Киевское слово*. 1900. № 4492. С. 3.

11 С. Белашки. *Киевское слово*. 1900. № 4508. С. 3.

12 Умань. *Киевское слово*. 1900. № 4521. С. 3.

13 Уманский уезд. *Киевское слово*. 1902. № 5131. С. 3.

14 Ibid

15 Уманский уезд. *Киевское слово*. 1902. № 5168. С. 3.

дуже дошкуляли посівам буряків. Особливо важко було боротися з гусінню. Як про велику проблему про це писалося в Київській губернській пресі. Наприклад, у 1902 р. «Киевское слово» писало: «В прошлом году она (гусинь – авт.) появлялась сразу и шла полосой в $\frac{1}{4}$ версты длиной и сажней 5 шириной – сплошной массой. Зародыши ея не успели погібнуть вследствие теплой зимы прошлого года»¹⁶. Ризики були великими і деякі господарі між Маньківкою та Уманню відмовлялись від посіву буряків і сіяли горох.

Та проблеми в буряківництві створювали не лише шкідники посівів. Суттєво впливали на розвиток галузі і природні умови. У 1902 р. осінь була холодною і дощовою, що утруднювало очистку бурякових плантацій. Дописувач «Киевского слова» з Уманщини 9 грудня 1902 р. повідомляв: «Из-за ранней зимы много бураков остались невыкопанными и потому работа на Кислинском сахарном заводе уже закончена, а на Иваньковском закончиться к 20 декабря. Сельские хозяева нашего региона с каждым годом все более разочаровываются в ведении бурячных плантаций. 5-6 лет как у нас работают Кислинский и Иваньковский заводы. Почти все помещики стали сеять свеклу. Авансы, даваемые заводами, и предстоящие хорошие заработки через год увеличили площадь посева свеклы. На 3-й год не уродило и тут стали выясняться неудобства этого дела. Стало не хватать рабочих. Считаясь с количеством имеющихся в нашем районе свободных рабочих, площадь посева оказалась большей, чем можно. Цена на рабочих поднялась. Но и это не помогло»¹⁷. Робочої сили катастрофічно не вистачало. Вдавались до заманювання на роботу музикою, якою супроводжувався похід у поле і повернення з нього, а у святкові дні влаштовували танці. Це приваблювало молодь, але робочих рук все ж не вистачало. Окрім дефіциту робочої сили, проблемою останніх трьох років (1899–1902 рр.) в Уманському повіті була гусинь, яка знищувала бурякові плантації. Це охолоджувало поміщиків і вони переставали сіяти буряки, а окремі – здавали в оренду заводів свою землю під буряки. Але це теж створювало проблеми, так як в кінці серпня і у вересні, коли ще продовжується обмолот зерна, починались роботи на плантаціях і тоді збіжжя залишалося незібраним. Це примусило багатьох землевласників не здавати землю під посіви буряків, а відтак їх плантації почали швидко скорочуватись.

У 1903 р. з середини липня почалася засуха, яка тривала більше двох місяців. Бурякові плантації висохли. Київська губернська газета писала, що в Уманському повіті буряковим «плантаторам придется потерпеть большой убыток, потому что и $\frac{1}{4}$ части ожидаемого урожая не получат»¹⁸.

Восени 1903 р. ціна на оренду землі під посів буряків знизилась. У 1902 р. за десятину такої землі платили 40 руб. і вище в залежності від її якості, а згодом ціна впала до 25-30 руб. Пояснювалось це зменшенням цукровими заводами ціни на цукрові буряки. Це зумовлювало зменшення площ бурякових плантацій¹⁹.

Погодні умови нерідко перешкождали збору врожаю. Так було у 1912 р. Газета «Киевлянин» 17 жовтня 1912 р. повідомляла, що «наступившие внезапно холода с выпавшим снегом, достигающим в некоторых местах до $\frac{1}{4}$ аршина, принесли очень много бед крестьянству», яке не збрало коренеплодів і вони, «по всей вероятности и останутся лежать в земле до следующей весны»²⁰. Копання буряків в Уманському повіті, не дивлячись на високу заробітну плату найнятим робітникам (1 р. 20 коп. – 1 р. 30 коп. за міру в 60-65 пудів) відбувалось дуже повільно. Станом на 17 жовтня «едва ли убрано две трети общей площади плантации; остальную же свекловицу вследствие холодов и снега убирать не представляется возможным».

Погодні гойдалки та безуспішна боротьба з шкідниками посівів негативно впливали на цукробурякове виробництво. Землевласники та землекористувачі вдавалися то до надмірного збільшення цукрових плантацій, то до їх зменшення чи передачу земель в оренду цукровим заводам. А і з останніми було не завжди все впорядку. Іноді сезон їхньої роботи скорочувався через недостатню кількість буряків, для підвищення ефективності вони потребували технічної реконструкції, а то їх руйнували.

«Киевлянин» повідомляв про розгром цукрового заводу в селі Майданецьке 12 січня 1906 р. У кореспонденції з Майданецького зазначалося, що завод був власністю «Товариства майданецького буряково-цукрового заводу» та винокурного заводу поміщика Є.Журовського. Погром став повною несподіванкою для адміністрації, так як її відносини з робітниками та місцевими селянами завжди складалися безконфліктно. Але в ніч проти 28 грудня 1905 р. у приміщення заводу зайшли селяни і вимагали від робітників припинення роботи. Потім вони випустили пару з котлів, зупинили машини і вимкнули електропостачання заводу. У підвалі випустили з ємкості спирт і розносили його по селі. Була розгромлена і контора заводу, звідки украдено до 1000 крб. А зі складу заводу винесено 150-200 пудів цукру. Ще близько 200 000 пудів залишились в іншому складському приміщенні. Та все ж збитки виявилися не такими великими, так як головні механізми, апарати і парові котли залишились неушкодженими²¹.

Болючою проблемою для буряківництва був посівний матеріал. Він був німецького виробни-

16 Ibid.

17 Уманский уезд. *Киевское слово*. 1902. № 5363. С. 3.

18 Уманский уезд. *Киевское слово*. 1903. № 5639. С. 3.

19 Уманский у. *Киевлянин*. 1903. № 353. С. 4.

20 Уманский уезд. *Киевлянин*. 1912. № 288. С. 4.

21 С. Майданецкое, Уманского уезда. *Киевлянин*. 1906. № 12. С. 4.

цтва і експортувався в імперію на суму в декілька мільйонів рублів. Його закупівля плантаторами вимагала не малих коштів, що впливало на вартість цукру. Тому всупереч бажанням постачальників імпортного насіння цукрових буряків, власники бурякових плантацій загострили питання про вирощування вітчизняного посівного матеріалу. На сільськогосподарській виставці, що проходила в серпні-вересні 1910 р. в Умані, зібрання землевласників зініціювало заснування місцевого товариства для вирощування насіння цукрових буряків в Росії, зокрема в Південно-Західному Краєві. Газета «Киевлянин» 26 серпня 1911 р. повідомляла, що завдячуючи клопотанню доктора С. Мрозинського і сформованої з успішних землевласників краю комісії, затверджено статут «Общества производителей и потребителей семян сахарной свеклы в Киевской, Подольской и Волынской губерниях»²². Справа мала зрушитись з мертвої точки, так як вигода від власного вирощування насіння цукрових буряків була очевидною як для тих, хто займався вирощуванням, так і для цукрових заводів.

Цукрова промисловість на українських землях постійно вдосконалювалася як з ініціативи самих власників заводів, так і завдяки діяльності різних профільних товариств. Так, Умансько-Липовецьке сільськогосподарське товариство проводило у червні 1915 р. в Умані збори техніків цукрових заводів Південно-Західного Краю та заводів прилеглих земель Полтавської і Чернігівської губерній. Більше 60-ти техніків цукрових заводів обговорювали питання технічної модернізації цукрової промисловості. Кожна доповідь супроводжувалася жвавим обговоренням, але найбільше зацікавлення викликали повідомлення інженера Товариства нагляду за паровими котлами п. Душського про випуклості на парових котлах, доповідь п. Дохленка про сульфитацію соків та доповідь директора Рижавського цукрового заводу п. Є. Гржибовського, яка супроводжувалася діаграмами, схемами, малюнками. Саме Рижавський цукровий завод (у селі Колодистому Уманського повіту) мав найновіше на той час обладнання (турбіна, електромотори тощо). Зацікавлення викликали і повідомлені п. І. Штарком новації про визначення вмісту цукру в буряках і методах відбору середньої проби стружки²³.

У другий пленарний день зборів були виголошені та обговорені не менш цікаві доповіді, а саме: про контрольні прилади в цукровому виробництві (директором Махаринецького цукрового заводу А. А. Горовицею); про урожайність цукрових буряків (директором Старинського цукрового заводу в Полтавській губернії п. Видавським). У контексті характеристики урожайності було зазначено, що середня по імперії вона становить 80 берковець, а середня інших держав – 160 берковець з десятини

площі (Берковець - одиниця вимірювання маси, яка дорівнює 10 пудам, точніше – 163,8 кг). Тому і собівартість вітчизняного цукру була вищою за імпортний. Жваве обговорення викликала доповідь директора Тальнівського цукрового заводу п. Ч. Б. Грабовського на тему: «Известковые печи в сахарном производстве»²⁴.

Загальним підсумком зборів стало висловлене їх учасниками побажання частіше їх проводити, так як це своєрідний обмін досвідом. Збори звернулися до Київського технічного товариства з проханням про запровадження при ньому служби нагляду за паровими котлами і випробувальної станції перевірки приладів, які використовувались для контролю виробництва на цукрових заводах, і щоб жоден завод не приймав приладів без клейма випробувальної станції. Це мало сприяти підвищенню ефективності цукрової промисловості.

Це були кроки на шляху поліпшення технічного оснащення цукробуряківництва, що мало забезпечити ефективність галузі. Та нововведення стосувалися переробки вирощеної сировини, тоді як сам процес вирощування цукрових буряків залежав від низки чинників: якості посівного матеріалу, погодних умов, боротьби зі шкідниками посівів, наявності робочих рук для обробки бурякових плантацій. Та й хороший урожай не був запорукою високих прибутків, так як якісний його збір залежав від погодних умов та робочої сили.

Таким чином, буряківництво на землях Уманського повіту наприкінці XIX – на початку XX ст. при усій принадності високими прибутками сприймалось землевласниками неоднозначно. На хвилі загального піднесення цукрової промисловості у 80–90-ті роки XIX ст. будувалися бурякопереробні заводи (Кислинський в Уманському повіті), збільшувалися площі під плантації цукрових буряків і землевласники та орендарі, в очікуванні високих прибутків, у різний спосіб заохочували найманих робітників щоб забезпечити цукробурякове виробництво робочою силою. Але проблемами буряківництва були боротьба з шкідниками посівів (упродовж 1899–1902 рр. в Уманському повіті гусінь нищила плантації буряків), недостатня кількість робочих рук для трудомісткого процесу вирощування цукрових буряків, повна залежність від погодних умов як, наприклад, тривала засуха влітку 1903 р. знищила чимало посівів буряків, чи рання зима 1912 р., коли через ранній випад снігу було зібрано тільки третину урожаю цукрових буряків. Проблемою галузі були високі ціни на імпортний посівний матеріал. Наявність привабливості високих заробітків за вирощування сировини для цукрових заводів та чималі ризики для землевласників та орендарів зумовлювали хвилеподібність розвитку буряківництва у зазначеному часовому проміжку.

22 Умань. *Киевлянин*. 1911. № 166. С. 5.

23 По краю. Умань. *Киевлянин*. 1915. № 195. С. 3.

24 Ibid.

References:

1. Belashki, S. (1900) Belashki. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №4508, 3. [in Russian].
2. Buravchenko, R. (2005). Uriadova polityka tsaratu v tsukrovii haluzi (XIX – poch. XX st.). [Government policy of the tsar in the sugar industry (XIX – early XX century)]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian peasant], 9, 111-116. [in Ukrainian].
3. Buravchenko, R. (2010) Rozvytok tsukrovoi promyslovosti na ukrainskykh zemliakh v 1861-1914 rr. [Development of the sugar industry in the Ukrainian lands in 1861-1914]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian peasant], 12, 154-157. [in Ukrainian].
4. Halaty, V. (2015) Zaluchennia mistsevoiu vladoiu selianstva do podolannia kryzy v tsukrovii haluzi na Pravoberezhzhi u kvitni-hrudni 1918 r. [Involvement of the local authorities of the peasantry to overcome the crisis in the sugar industry on the Right Bank in April-December 1918]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian peasant], 15, 41-43. [in Ukrainian].
5. Iz Umanskogo uezda, (1897) Iz Umanskogo uezda. [From Uman district]. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №3568, 4. [in Russian].
6. Maydanetskoe, S. (1906) Maydanetskoe, Umanskogo uezda. [S. Maydanetskoye, Uman district]. *Kievlyanin*, №12, 4. [in Russian].
7. Padalka, S. & Kyrylenko, I. & Verhunov, V. (2020). Chornozem i ukrainska istoriia: narys vid naidavnishykh chasiv do sohodennia. [Chernozem and Ukrainian History: essay from antiquity to the present]. Kyiv: Ahrarna nauka [in Ukrainian].
8. Po krayu, (1915) Po krayu. Uman. [On the edge. Uman]. *Kievlyanin*, №195, 3. [in Russian].
9. Raboty na sveklovichnykh plantatsiyah, (1897) Raboty na sveklovichnykh plantatsiyah [Works on beet plantations]. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №3375, 4. [in Russian].
10. Uman, (1900) Uman. [Uman]. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №4521, 3. [in Russian].
11. Uman, (1911) Uman. [Uman]. *Kievlyanin*, №166, 5. [in Russian].
12. Umanskiy u., (1903) Umanskiy u. [Uman d.]. *Kievlyanin*, №353, 4. [in Russian].
13. Umanskiy uezd, (1894) Umanskiy uezd (Hozyaystvennyy krizis i nadezhdy na luchshee). [Uman district (Economic crisis and hopes for the best)]. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №2486, 3. [in Russian].
14. Umanskiy uezd, (1900) Umanskiy uezd. [Uman district]. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №4492, 3. [in Russian].
15. Umanskiy uezd, (1902a) Umanskiy uezd. [Uman district]. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №5131, 3. [in Russian].
16. Umanskiy uezd, (1902b) Umanskiy uezd. [Uman district]. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №5168, 3. [in Russian].
17. Umanskiy uezd, (1902c) Umanskiy uezd. [Uman district]. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №5363, 3. [in Russian].
18. Umanskiy uezd, (1903) Umanskiy uezd. [Uman district]. *Kievskoe slovo* [Kyiv word], №5639, 3. [in Russian].
19. Umanskiy uezd, (1912) Umanskiy uezd. [Uman district]. *Kievlyanin*, №288, 4. [in Russian].

Надійшла до редакції / Received: 15.02.2022

Схвалено до друку / Accepted: 05.05.2022

УДК 94(477):631.117.4:[631.115.6:728.61:631.421]
DOI: 10.31651/2413-8142-2022-27-Rohozha

Mariya Rohozha

Candidate of Sciences in History,
Associate Professor of the Department of History of Ukraine,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9545-830X>

Bibliographic Description of the Article: Rohozha M. (2022) Collective farm house is a laboratory - stage on the way of research development. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 27, 31-36. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Rohozha

COLLECTIVE FARM HOUSE IS A LABORATORY - STAGE ON THE WAY OF RESEARCH DEVELOPMENT

Abstract. Purpose. The prerequisites for the creation, process of creation, staffing and management of the activities of the collective farm house-laboratory as a stage on the way of the development of research work in a separate farm of agrarian direction are analyzed; her works in the horticultural direction, as well as the impact of the collision of a personal nature.

Scientific novelty. The article, based on methodological approaches using the principles and methods of historical research, reproduces the progressive process of creation, organization and content of the work of a collective farm house-laboratory in a separate agricultural artel.

Conclusion. The article, based on methodological approaches using the principles and methods of historical research, reproduces the gradual process of creation, organization and content of the work of a collective farm house-laboratory in a separate agricultural parcel. The assertion that the direct activity of its head (P.V. Makarenko) and the team of the garden brigade was ensured through a system of consistent management decisions and executive activities on the lands of the collective farm named after Stalin created a production unit (an orchard, a greenhouse and an apiary) in the integral structure of the economy.

The effectiveness of the brigade in horticulture and the production of garden crop seeds was emphasized. The realization of the results of the work of the gardening brigade made a significant contribution to the financial situation of the collective farm. The personal qualities of the leader P. V. Makarenko ensured the effectiveness of the work of the brigade. But the manager's active activity, principledness and ability to achieve set goals were not always understood. Insinuations about his past and complaints about demandingness and principledness in evaluating the work of the collective farm and machine-tractor station began. Eventually, a series of denunciations led to his arrest and conviction. The house-laboratory fulfilled its task as a stage, created the prerequisites for the organization of the next varietal research station on the basis of the collective farm.

Key words: House-laboratory, experimental work, horticulture direction, P.V. Makarenko, effectiveness.

Марія Рогожа

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9545-830X>

«... як дивитися вперед, не втрачаючи пам'яті...»
Володимир Єрмоленко, філософ

Бібліографічний опис для цитування: Рогожа М. Колгоспна хата-лабораторія – етап на шляху розвитку дослідництва. *Український селянин*. 2022. Вип. 27. С. 31-36. doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Rohozha

КОЛГОСПНА ХАТА-ЛАБОРАТОРІЯ – ЕТАП НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦТВА

Анотація. Мета: провести аналіз обставин і передумов створення колгоспної хати-лабораторії, її генезису (с. Дзензелівка Маньківського р-ну Київської обл.), ролі П. В. Макаренка в її становленні й організації результативної роботи у галузі садівництва та городництва. Наголошено на результативності діяльності бригади у садівництві та реорганізації у сортовипробувальну дільницю.

Наукова новизна. У статті, ґрунтованій на методологічних підходах із використанням принципів і методів історичного дослідження, відтворено поступальний процес створення, організації та наповнення змістом роботи колгоспної хати-лабораторії в окремій сільгоспартії.

Висновки. Обґрунтовано твердження про те, що безпосередньо діяльність її очільника (П. В. Макаренка) та колективу садово-городньої бригади забезпечили через систему послідовних управлінських рішень і виконавської діяльності на землях к-пу ім. Сталіна створення виробничого підрозділу (плодовий сад, парникове господарство та пасіку) у цілісній структурі господарства. Наголошено на результативності діяльності бригади у садівництві та виробництві насіння городніх культур. Реалізація результатів роботи садово-городньої бригади зробила істотний внесок у фінансове становище колгоспу. Особисті якості керівника П. В. Макаренка забезпечували результативність роботи бригади. Мали місце інсценування щодо його минулого та скарги на вимогливість і принциповість в оцінці роботи колгоспу та МТС. Зрештою, серія доносів спричинила його арешт й осудження. Хата-лабораторія виконала своє завдання як етап, створила передумови для організації у наступному сортодослідній дільниці на базі колгоспу.

Ключові слова: хата-лабораторія, дослідна справа, садово-городній напрям, П. В. Макаренко, результативність.